

РОЛЬ ТА МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ М. І. МІХНОВСЬКОГО

Статтю присвячено ролі та місцю української інтелігенції в суспільно-політичних поглядах М. І. Міхновського. Проаналізовано розвиток самостійницької концепції української національної ідеї в науково-теоретичній спадщині політичного діяча.

Ключові слова: нація; національна ідея; державотворення; інтелігенція; політичні партії; націоналізм; національна свідомість.

У світі нараховується більше ніж 3000 етносів, кожен з яких реалізовує свою національну ідею, незалежно від його чисельності та географічного положення. Національна ідея відображає суть історії і життя кожного народу, яка увійшла до свідомості кожного етносу, його еліти, кожного його представника. Ідея живе і перемагає тільки у разі домінування в системі цінностей кожної особистості. Це первинний імпульс певної спільноти людей до еволюційного розвитку, до розуміння та усвідомлення себе в гармонійному контексті метанаціонального простору. Доки жива національна ідея – жива нація.

Питання щодо значення, місця і ролі інтелігенції у розробленні концепції національної ідеї державотворення М. І. Міхновський піднімав ще в кінці XIX століття, коли українська молодь зробила свій вибір, заснувавши «Братство тарасівців» – першу українську політичну організацію європейського зразка. Братчики, на чолі з М. І. Міхновським, першими вийшли за межі місцевих громад і здійснили спробу ширшої організації свідомих українських елементів. Цей початок активної політичної діяльності М. І. Міхновського вже вирізняється самостійницькими поглядами. Відчувши гостру необхідність створення власної національної ідеології для боротьби за визволення нації й утвердження держави, він розробляє доктрину самостійницького руху. У програмному документі «Братерства» – «Profession de foi» однозначно не ставиться питання про самостійність, проте наголошується на політичному розв'язанні українського питання на федералістичних засадах з вимогою повної автономії України в складі Росії. Державницька концепція М. І. Міхновського ґрунтувалась на визнанні того, що «Україна була, єсть і буде завсіді окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу» [3, с. 20].

Нація – надскладна категорія в теорії та історії політичної науки. Велика кількість дослідників цієї проблематики до істотних ознак нації відносять спільну територію, культуру, мову, економічні заявки, психологічні, фізіологічні особливості, самоідентифікаційні характеристики. На сьогодні нація визнається як політична спільнота, яка об'єднує всіх

громадян держави незалежно від етнічного, соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. Спільна державна мова, спільні символи, спільна лояльність до держави та її законів, спільні інтереси і надії на майбутнє стають новітніми сутнісними характеристиками нації, створюють синонімічні доповнення – «нація-державна», «національна ідея», «політична нація» [4, с. 396]. «Чистих» націй у світі майже не існує, оскільки нація не може перебувати в ізолюваному просторі, а процес політичних, економічних, культурних відносин з сусідніми націями передбачає взаємну асиміляцію. Проте це не заперечує етнічної основи існування нації. Ідеологія націоналізму XX століття базувалася на етнічному трактуванні нації, що знайшов своє коротке вираження в Шевченковому вислові: «Нація – це кровно-духовна спільнота мертвих, живих і ненароджених». Його політична програма полягала у захисті інтересів саме етнічних українців на їх одвічній землі і у виробленні держави саме для них, а не для тих етнічних меншин, що були в тому числі й представниками панівних метропольних націй і тримали етнічних українців у поневоленні – росіян і жидів у Східній та Південній Україні чи поляків, жидів, мадярів і румунів – у Західній Україні...» [8]. Ідеї М. І. Міхновського та особливо промова, а згодом і брошура «Самостійна Україна», крім обґрунтування права українського народу на власну державу, закладає і деякі ідеї етнічного принципу її організації. Національна ідея – це духовна концепція національної свідомості, розуміння народом сенсу свого існування і призначення, що має об'єднувати народ, а провідником на всіх етапах історії мала б стати, на переконання М. І. Міхновського – інтелігенція, пробуджуючи в ньому (в народі) героїзм, готовність до подвигу, гартуючи і надихаючи на сподвижництво.

З точки зору етнічного підходу концепція нації не пов'язується з концепцією громадянства, а виступає як етнічно-культурна, мовна кровно-духовна спільнота. У цьому контексті національна ідея розуміється як «синтетичний погляд на свою національну (етнічну) спільноту, як на єдиний, розгорнутий у соціальному часі й соціалізованому просторі континуум і

водночас як суб'єкт всезагального історичного процесу» [1, с. 8]. Існуюче на сьогодні визначення політичної нації є цілком суперечливим до етнічного трактування. Воно зводиться до «невизнання кровно-духовної основи нації та зарахування до її складу всіх формальних громадян, що замешкують на території національної держави» [8]. Політична нація є спільнотою, що тим чи іншим способом вирішила між собою питання розподілу влади, а проблема формування політичної нації є насамперед проблемою становлення певної організації розподілу влади та владних повноважень між людьми. Засадничим сенсом національної ідеї є політична ідея державного самоствердження та суспільної консолідації української спільноти – народу, нації – на етнокультурній основі.

Визначальною на той час була ідея єдності українського народу. Прикметно, що українська інтелігенція не сприйняла ідей «Profession de foi», вважаючи їх передчасними. Тому М. І. Міхновському не вдалося перетворити «Братство тарасівців» у сильну самостійницьку організацію, що повела б боротьбу за свою державу. У другій половині 1893 року Братство Тарасівців викрила царська жандармерія. Багато хто із його членів потрапили до тюрем і були засуджені за звинуваченням «отторженіє Малоросії от Великої Росії». Можливо, ця ситуація й спричинила подальше критичне відношення М. І. Міхновського до інтелігенції загалом. Проте заборона пропаганди самостійницьких ідей привернула до ідеї націоналізму патріотично налаштовану молодь у той час.

Початок ХХ століття в політичній діяльності М. І. Міхновського відзначається створенням Революційної української партії, Української народної партії та умовно поділяється на два періоди. Перший охоплює 1900–1904 рр. і характеризується плідною теоретичною роботою, спрямованою на обґрунтування ідеї самостійництва. Другий етап – 1904–1907 рр. – час, коли партія прагнула дійти до народних мас української національної інтелігенції, подолати не лише опір бюрократичній системі й великодержавних кіл російської громадськості в Україні, а й непорозуміння та неприховану неприязнь з боку українських соціалістів. Створивши у 1900 році Революційну українську партію, М. І. Міхновський видає брошуру під назвою «Самостійна Україна», яка стає програмним документом організації. В ній політичний діяч зазначає, що з кінця ХІХ століття починається доба визволення народів. Державна самостійність виступає головною умовою існування нації, державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнародних відносин. Визначаючи роль української інтелігенції у державотворчому процесі, М. І. Міхновський зазначає, що вона повинна «розплющити очі у рабів, до хіба можливий для нашої нації поступ і освіта, бо темрява єсть спосіб держати нашу націю у неволі». На його переконання минув час, коли «в історії української нації інтелігенція раз у раз грала ганебну й соромницьку роль» і «український народ здобув у собі досить сили, щоби навіть посеред найгірших обставин витворити собі нову третю інтелігенцію» [2, с. 11].

Покладаючи саме на еліту, як духовно-органічну частину українського народу, яка формує концепцію національної самоідентичності, головну роль у відтво-

ренні національної ідеї, М. І. Міхновський наділяє її важливими державотворчими функціями. Нація, за допомогою інтелігенції, стає дієвою, виробляє концепцію світу, власне світобачення та світосприйняття. Ідеологічну трансформацію, яка вкрай була необхідна у той час, мала б провадити верства, яка б поєднувала в собі інтелект, духовність, патріотизм, могла б стати взірцем і повести український народ за собою.

В інтелігенції М. І. Міхновський вбачає на лише групу людей, яка займає високі сходинки у владі і тому здатна створювати зразки суспільних потреб. Це люди, в яких душа, позиції, талант суто українські, вони віддані нації, ні на хвилину несхибні; які відроджують історичну пам'ять української нації, формують національну свідомість. М. І. Міхновський засуджує українську інтелігенцію за опортунізм, вислужництво чужим національним інтересам. «На очах історії сильна освічена і культурна інтелігенція України прийняла в ХVІ і ХVІІ віках польську національність», «друга прийняла російську національність протягом ХVІІІ – ХІХ в.» [2, с. 12]. «Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної». Програмний документ РУП закінчується словами: «Усяк, хто на цілій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя» [2, с. 14].

Серед причин втрати державності, окрім московської монархії, відступництво інтелігенції М. Міхновський вважає досить значимою. Другу частину «Самостійної України» він присвячує ідеї зради інтелігенцією свого народу, яка в промові прозвучала надзвичайно гостро: «А в історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й соромницьку роль. Зраджувала, зворохобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільноти тих інтересів» [2, с. 11].

М. І. Міхновський великі надії покладав на третю хвилю інтелігенції: «Еволюція українського інтелігента третьої формації ще не починалася, але характеристична його прикмета служення своєму власному народові відбилася в ньому з повною силою... українська інтелігенція є само суспільство в мініатурі, стремління суспільства – це стремління інтелігенції – пориви інтелігенції – це пориви й симпатії цілого суспільства» [2, с. 11].

Українське суспільство, в якому деформований процес високої моралі та гуманізму, духовності та правової культури, коли інтелігенція не виступає взірцем для народу, вона не має в нього поваги, народ їй не довіряє і не вважає своїм авторитетом. Саме інтелігенція здатна сформувати цінності та ідеали, консолідувати націю, спрямувати енергію на корисну державотворчу діяльність.

У брошурі «Самостійна Україна» визначально поставлено питання національної еліти: «Народ знову лишився без інтелігенції, де вона, які її завдання?» Коли українська інтелігенція є, коли вона заступник суспільства, коли вона бореться, то чому ми не чуємо про цю боротьбу, не бачимо наслідків її і навіть не знаємо й про те, за що власне бореться нова інтелігенція?» [2, с. 12].

«Самостійна Україна» розглядається як самостійна ланка у формуванні української національної ідеї, відіграє фундаментальну роль у становленні ідеології самостійництва, простежується чітка логіка концептуального бачення проблем національного самоствердження українського народу та шляхів їх вирішення. Інтелектуальна еліта, на переконання М. І. Міхновського, має бути взірцем, прикладом наслідування для всього українського суспільства. Саме на неї він покладає завдання консолідації й організації нації у складні часи її існування. З історико-політичного досвіду багатьох країн відомо, що у тих країнах, у яких еліта була національно свідомішою та соціально активнішою в переломні часи політичної нестабільності, назрілі проблеми вирішувалися швидше, менш болісно та більш ефективно.

М. І. Міхновський різко критикує українофілів, називаючи їх поколінням «білих горлиць», які своїм псевдопатріотизмом, замкненістю, відірваністю від широких верств населення деморалізували ціле українське суспільство». Як результат – українці «загубили право протестувати». Цим він підкреслює розірваність зв'язків між молоддю й українофілами. «Сучасна молода Україна вважає себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, а її традиції йдуть до Мазепи, Хмельницького, та короля Данила, минаючи українофілів» [2, с. 10]. М. І. Міхновський щиро вірить в те, що третя хвиля інтелігенції буде зовсім іншою. Вона «...вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Ця боротьба не буде лише культурною, вона буде включати в себе й методи силового впливу: «Ми виголошуємо, що ми візьмемо силою те, що нам належить по праву, але віднято в нас теж силою» [2, с. 10].

У брошурі «Справа української інтелігенції в програмі УНП», опублікованій у 1904 році, йдеться про роль інтелектуальної еліти у визвольному русі, значення національної свідомості в долі українського народу. Відрив еліти від свого етнонаціонального коріння спричиняє загрозливе провалля між останньою та широкими народними масами. Розробивши плани щодо включення української інтелігенції у процес національного визволення, М. І. Міхновський закликає інтелігенцію «зійти з московфільських позицій, підхопити ідею створення незалежної України і сприяти поширенню в масах. Рабство політичне і рабство економічне українців, виховувало і виховує в них психологію рабства духовного. Той, хто може уявити собі існування української нації в стані незалежної держави, той шукатиме ліпшої долі не в антагонізмі, а в згоді з панамі становища» [7, с. 220].

М. І. Міхновський відводить національній інтелігенції чітку роль і ясно формулює завдання розбудови незалежної національної держави як гаранта збереження та розвитку нації, а водночас і гаранта дотримання прав людини. Він переконаний, що «тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежену змогу всестороннього розвитку духовного і досягнення найліпшого матеріального гаразду» [2, с. 10].

Державна самостійність є головною умовою існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнародних відносин. Констатуючи брак націоналізму в українській нації та

вважаючи його відсутність головною причиною нещастя, політичний діяч, в певній мірі, ідеалізує поняття «українська нація». У період активної політичної та державотворчої діяльності М. І. Міхновського процес перетворення етносу в народ знаходився на початковій стадії. Певна інтеграція цього етносу відбулася в XVI–XVII ст. унаслідок включення його в чужорідне державне утворення (Польща) і як своєрідна реакція на цю чужорідність (передусім – релігійну). Це важливий період для українського національного генезу, адже саме тоді відбувалися процеси, які визначили особливості розвитку новочасної української нації, зародилися витoki української національної ідеї. Проте процес українського національного генезу на той момент був тісно пов'язаний із конфесійним розвитком, оскільки культурно-національне життя в тодішніх умовах часто знаходило вияв у релігійній сфері, зокрема в створенні національно орієнтованих релігійних структур, національних культурних-релігійних цінностей, відповідних традицій та символів. В українській суспільній думці того часу простежується своєрідна взаємодія національної та конфесійної свідомості, виявляються суперечності між тогочасною українською національною свідомістю, яка почала формуватися та консервативними виявами конфесійної свідомості, що сприяла виробленню певних національних стереотипів. М. І. Міхновський, у свою чергу, значною мірою сприяв переоформленню національної ідеї з релігійної площини на гасла суверенного народу та самостійної держави, в якій провідне місце в досягненні цієї мети належало б інтелігенції.

М. І. Міхновський вже вкотре заговорював хворобу національної неповноцінності, роздвоєності українського освіченого суспільства, що кидає революційну частину його молоді в обійми загальноросійських політичних організацій. Він знову попереджує, що перемога російської демократії не вирішить «українського питання». «Московські освічені верстви, – наголошує М. І. Міхновський, – добре бачать і знають, що в конституційній державі можна заборонити і національну пресу, і національну мову поневоленої нації в школі, суді й адміністрації, і пануватимуть над нею економічно і політично. Російський парламент, в якому москалі завдяки своїй політичній і економічній силі матимуть разючу більшість представників, буде так без контролю і церемоній виробляти і прикладати до України й українців методи визиску і тримання в покорі, як і абсолютне сучасне правительство» [5, с. 96].

М. І. Міхновський наголошує, що українська інтелігенція неодноразово проявляла себе в негативному плані, інколи цураючись свого народу, служила чужинцям, відрікалась від мови і православної віри, шляхетності предків та етнічної приналежності. У деякі вирішальні періоди української історії інтелігенція не спромоглась на рішучі кроки, не очолила боротьбу за українську незалежність, не розділяла економічні і культурні біди народу, який разом з нею опинився в рабстві. М. І. Міхновський знаходить підтримку своїх ідей у М. Павлика «... Що ж то буде при заведенні в Росії конституційного ладу, з центрами: в Петербурзі, Москві (та, мабуть, в Варшаві), коли російській Україні прийдеться мати діло з десятками мільйонів, так кажучи, зофіціалізованих, московсько-російських (а почасти й польських) орд, – усіх

партій, від чорносотенної аж до соціально-демократичної – мільйонів, зіяючих централізмом та вороженчею до неофіціальних націй, особливо ж нашої, української!... Та вони просто розтопчуть Україну!... Одно спасіння: вирватися з царства нашої пропащості, відділити й відгородити українську землю від Росії – якнайшвидше, за всяку ціну, поки ще час...» [6, с. 261].

У брошурі «Справа української інтелігенції в програмі УНП» єдиним виходом для України М. І. Міхновський знову називає виборонення нею незалежності. Розглядаючи співвідношення соціального і національного факторів, політичний діяч прагне довести, що націоналізм може виступити не менш динамічною і життєдайною силою, ніж соціальні рухи. На думку М. І. Міхновського, національна ідея спроможна координувати сили, запалюючи фанатизмом поневолені нації в боротьбі за незалежність, і головна роль у цій боротьбі належить інтелігенції, яка

є «плоть від плоті українського народу», проте проявляє риси, серед яких: національний індивідуалізм, схильність прилучатися до тієї чи іншої політичної течії російського суспільства або плекати консервативне українофільство «для задоволення власної особи». М. Міхновський не втомлюється звертати увагу української інтелігенції на величезний творчий потенціал націоналізму, який визволив десятки поневолених народів, створив національні культури, висловлює переконання що українська нація, на чолі з інтелігенцією, йтиме шляхом до соборності своєї держави, долаючи перепони на своєму шляху. Положення М. І. Міхновського досі не втрачають актуальності, його заклики до української інтелігенції виступити виразниками гідності, активними носіями української національної ідеї мають бути взяті представниками сучасної еліти до уваги на подальших етапах державотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст / О. Забужко. – К. : Основи, 1993.
2. Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський. – Харків – Полтава – Львів : 1900–2000. – 14 с.
3. Profession de foi молодих українців (Читане на тарасові роковини 1893 р. в університетському місті на Україні) // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. / Упоряд. Тарас Гунчак, Роман Сольчаник. – Т. 1. – Мюнхен : Сучасність, 1983. – С. 19–41. – (Бібліотека прологу і сучасності; Ч. 157).
4. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К. : Генеза, 2004.
5. Справа української інтелігенції в програмі Української народної партії // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів, 1996.
6. Шкраб'юк П. До питання про погляди Павлика на проблему української державності / П. Шкраб'юк // Другий міжнародний конгрес українців. – Львів, 22–28 вересня 1993 р.: Доповіді і повідомлення. Історія. – Ч. 1. – Львів, 1994.
7. Яртись А. Українська національна ідея в науково-теоретичній спадщині та громадсько-політичній діяльності Миколи Міхновського / А. Яртись // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2003. – Вип. 5. – С. 216–224.
8. http://vk.com/topic_163553392_25142309.

Т. Н. Чаплинская,

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

РОЛЬ И МЕСТО УКРАИНСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ Н. И. МИХНОВСКОГО

Статья посвящена роли и месту украинской интеллигенции в общественно-политических взглядах Н. И. Михновского. Проанализировано развитие независимой концепции украинской национальной идеи в научно-теоретическом наследии политического деятеля.

Ключевые слова: нация; национальная идея; государственное строительство; интеллигенция; политические партии; национализм; национальное сознание.

T. Chaplinska,

Mykolaiv National University named after V. Sukhomlynskyi, Mykolayiv, Ukraine

THE ROLE AND PLACE OF UKRAINIAN INTELLECTUALS IN THE SOCIAL AND POLITICAL VIEWS OF M. I. MIKHNOVSKIY

The national idea arises when the nation as her subjects in their spiritual and cultural development reaches the level of consciousness, samovyznachenosti its unique isolation among the nations and peoples of the world. It matures in dohlybynyh layers national spirit, national culture, receives theoretical and general efforts certainty spiritual elite of the nation.

Perhaps M. I. Mihnivskoho Ukrainian nationalism and created and developed at a time when political factors of national life were scattered, not very clear, and no national idea took possession of the masses and not become a material force, but ideological contribution and M. I. Mihnivskoho today is global for building an independent state.

The creation of the state ideological system is a key Ukrainian national idea. It is an enzyme renewal of society, social stimuli fight for the preservation of their ethnic community, which led the Ukrainian people during the historical path of development. The national idea unites people into a whole on the basis of social, political, ethical and psychological foundations of his mentality and life. This commitment to the ideal of the nation in all spheres of life on the basis of national consciousness, values of the nation, it is the spiritual condition of the people.

The supreme expression of the national idea is to understand the political objective – the creation of the State of cultural, economic and spiritual development. And the main role in this matter belongs to intellectual. Intellectuals – a spiritual and organic part of the Ukrainian people, which forms the concept of national identity, it shall headache role in the reconstruction of the national idea.

M. I. Mihnovskyi gives her important state-functions. The nation, by intellectuals becomes effective, produces conception of the world, in fact attitude and worldview. The ideological transformation that was badly needed at the time, would lead group which would combine in itself intellect, spirituality, patriotism, could become an example and lead the Ukrainian people themselves. The intelligentsia – a social group of people with extensive knowledge think about what's going on, who are trying to be honest in performing their duties which strive to live at a certain high moral level that are patriots. They have to help people discern what is true, help them spiritually on his feet. This means to urge society to live it started spiritual values, not material. That elite politician saw the national idea for the Ukrainian people.

Keywords: nation; national idea; the state; intellectuals; political parties nationalism; national consciousness.

Рецензенти: *Семенченко Ф. Г.*, д-р політ. наук, професор;
Бобіна О. В., канд. політ. наук, доцент.

© Чаплінська Т. М., 2015

Дата надходження статті до редколегії 05.05.2015